

Harkaitz Canoren hiri biak

Jon KORTAZAR

Irakurle sutsu baten hitzak dira hauek, Harkaitz Canoren lan ederra irakurri ondoren, emozioz dastatu ondoren, lumara etorri direnak. Gehiegizkoak badira barka beza irakurleak eta har bitza irakurle nagusi baten txorakeriak bezala.

Esku artean *Neguko zirkua* liburua hartzen duenak ez daki zer aurkituko duen bertan. Baina irakurketa bukatuz batera, bat-batean konturatuko da liburu eder baten aurrean dagoela. Harkaitz Cano egilearen orain arteko libururik borobilena, ausaz *Belarraren ahoa*, enbor honetatik banandu zen zuhaixka, bera baino liburu osatuagoa. Idazlearen konfirmazioa, eta ipuina gure euskal literatura sistemaren barnean hain gutxietsia ez balitz, gure literaturaren mugarri baten aurrean gaudela esango genuke.

Historia aldatzerik ez dago, ezin izango genuke gertatu dena aldatu, baina Belarraren ahoari eman zitzaion Euskadi Sariak ez dakit onik egingo dionik liburu honi, bestea baino gorago baitago hau ene iritzirako, edo haren mailan bai behintzat, eta agian ez diote bigarren Sari bat emango. Baina erabaki hori hartua dago eta ez zait niri tokatzen zer gertatuko den asmatzea beste *Neguko zirku* honekin, etorreran oihartzun handirik izango duen ala ez jakitea, sariz beteko duten ala bere horretan geratuko den jarraitzailerik gabe.

Hiri biren historia

Liburuak batzen dituen hemeretzi ipuinek ba omen dute batasun haririk. Nik esan dezakedan baino hobeto idatzi du Ibon Egañak:

“Literaturaren (oro har artearen) eta bizitzaren arteko harremana arakatzea, hari honekin jolas egitea izan da Harkaitz Canoren literaturaren oinarri eta funts nagusienetakoa”.

Hor dugu hari nagusia. Dena dela, puntu zehatzetara etorri, hariak bat baino gehiago dira liburuan. Nik hiru jarriko nituzke mahai ganean: Lehenik, zirkuaren metafora, neguaren esanahiarekin, neurrian hartu ezin den arimaren ahulezia eta tristeziarekin; bigarrenik, abangoardiaren aipamena, hainbat idazlek adierazitako arrazoiaren erabilira magikoa –arrazoi burgesaren aurka joandako bidea baino ez zen surrealismoaren erabilera prosan (Borges aipatzen da, baina ez guke ahaztu behar Julio Cortázarren eragina, liburu honetan arras begi bistan agertzen dena)–; beraz, irakurketa errazen garaia heldu dela dirudienean hara non idazle batek esaten duen ez zaio errazegi jarri behar irakurleari eta lan egiten duen abangoardian –zailtasun handienetik ihes eginda baina– aurkitzen du narrazioa (eta artea) biziberritzeko bidea; hirugarrenik, metanarrazioa dago, hau da, idazleak egiten duen ofizioari buruzko teoria eta hausnarketa.

Hiru hariok, bistan da, hemeretzi lanen artean banatzen dira, eta alemanek esango luketen moduan hemeretzi ipuinon arteko “hari gorria”, batasuna. Dena dela, bada laugarren bat eta hemendik hasi nahi nuke: espazioa, hiria.

Parisen kokatu ditu ipuin asko eta asko Harkaitz Canok, Parisen egindako lana da hau. Nolabait esateko, disko beraren B aldea. Lehen aldean, A aldean, New York aurkitzen genuen (*Piano ganean gosaltzen*), baina orain B aldean Paris dugu, Parisko izpiritu literarioa harrapatu nahi izango balu bezala egileak. New Yorken bizi izan zen moduan orain Parisen bizi izan ondoren aurkezturiko narrazio bilduma eman du argitara. Espazioa bertatik ezagutzeko, bertatik bizitzeko grina da autentizitatearen lehen ispilua Harkaitz Canoren lanean. Eta ispilua diot, berez egiazkotasuna baita hemen kontuan hartuko genukeena, eta ez egia. Ez zait inporta benetako Paris bat dugun, ala, behar-beharrezko dena, literaturak osaturikoa.

Baina, nola ahaztuko dugu itsasoaren beste aldean egindako egotaldia? Ezinezkoa izan zaio egileari. Eta batasun hariak badira ere nagusiak, nik uste liburuan badagoela haustura bat eta badirela Pariseko Belaunaldi Galduaren antzera egindako ipuinak (“Esku larruak mara-mara”, “Jon Miranderen balada...”) eta Parisekoa ez bada guttia (Paris ez zen beti jai giroko hiria) behintzat badu giro frantziarraren usaina han-hemenka: dela espazioagatik, dela idazleen aipuengatik,

dela Parisen bizi izan ziren idazle amerikarren usaina agertzen delako. Eztanda egiten duenean espazioak, Europako tokiak agertuko zaizkigu, baina Paris beti han urrunean agertzen delarik.

Espazioa, eta uler bedi kontzeptua oso era zabalean, esan nahi da, espazioa idazteko tankera batekin lotua dagoen neurrian, baina aldatu egiten da, agian esplizitoki "Raymond Carver Bilboko errebaletara heltzen" deituriko ipuinean, eta agian honen aurretiko biak lirateke aldaketaren agerpen, "Literatura unibertuala eta ozeanoa", ozeanoaren aipamenarekin eta "Ez da ezer gertatzen" gizarte amerikarraren girotzearekin eta batez ere, nik uste, "Ez zaie errazegi jarri behar" ipuin guztiz carverrianoa eta, nire ustez, bilduman dagoen garrantzitsuenetarikoa. Espazio bi, beraz, baina batez ere sentsibiltate bi, batasunaren azpian, liburuaren osotasunaren barnean.

Agian, eta hau hipotesi gisa besterik ez dut aipatzen, ez baitut horretarako arrazoirik eta daturik, *Belarraren ahoak* bien arteko lotura sinbolikoa osatuko luke Parisetik New Yorkera egindako bidaiaren kronika metaforikoa den heinean.

Beraz, hiri biren istoria: Parisen zenbait idazle amerikarren eta hegoamerikarren, noski, lanaren berrirakurtzea egiteko gogoak aurkitzen dut nik liburu honetan, nolabait esateko ikasketa sorta bat gure gaurko garaiaren mezu berria emateko asmoz; eta oraindik New Yorkek sortzen duen liluraren agerpena. Paris izan bazen XX. mendearen hasieran munduko hiriburua, XX. mendearen bukaeran hiriburu izate hori itsasoz bestaldean aurkitzen da, New Yorken hain zuzen ere. Harkaitz Canoren liburuaren lehen helburua hiriak eta hirietan gertatzen dena hurbiletik ikusteko eta ikasteko gogoak izan da, hirietan mundu honen giltza asko aurkitzen baitira barreiatuak. Hiriak ezagutu, munduaren arima ezagutzeko. Eta gaurkotasuna ezagutu ondoren, esplikatze, urteetan hiri horietan izan diren idazleen tekniken bidez. Ikusi eta ikasi eta horrela mundua eta gaurkotasuna adierazi.

Neguko zirkua

Ipuin liburuaren metafora nagusia negua dugu. Zirkua beste, noski. Neguaren sinboloa bat-batean azalduki agertzen da liburuaren bigarren ipuinean, "Argentinaren lotsatia"n, alegia. Ipuin honen bukaeraren esaldi gogoangarria dago:

"Luzea izango da negua. Luzeago are, neguaren barruan ezkutatzen den negua" (29. or.).

Aitarik gabe bakarrik geratzen den haur kontalariaren ahotan jartzen da esaldia, eta luzea izango dela adierazten da behin eta berrito esaldiaren bidez. Desolazioaren sinbolo nagusi da berez negua, bakartasunarena, tristeziarena, izaki galduarena...

"Jaka hutsa besarkatu nahi dut, mamu besarkada huts hura oroi-tu, aitak ama besarkatzean sentitzen omen zuena" (29. or.).

Maitasunik ezarena ere bai:

"Cloranen bila nabilela, ordea, Cesar vallejoren hilobia topatu dut lehenbizi ustekabean ("Hainbeste elur dago nire baitan, zu lo zaudelako") (57. or.).

Esanahi hori hain agerian zegoenez, liburuaz idazti duten iruzkin egile guztiek azpimarratu dute esanahi hori:

"Misteriotsu eta ezkutukoa den zerbait esaten digute, itxuraren etxeak zerbait daukala gordeta" (Felipe Juaristi).

"Heriotza, gaixoaldia, bakardadea, bizitzaren ifrentzuak, ateratzen diren orduan azalera, hondora iristen ez den arrats-beherako dekadentzia erdiragarri batez" (Ibon Egaña).

Neguaren metafora nagusia, hala ere, uste dut beste ipuinotan aurkitzen direla: "Ez zaie errazegi jarri behar" eta, beste zentzu batean, baina bai onetan ere bai, "Literatura unibertuala eta ozeanoa".

"Ez zaie errazegi jarrai behar" ipuin carverriara dugu uneoro. Hondoaren, lakuaren eta zingiraren ("Zingiretan") sinboloekin jolasten du. Heriotza gertatu da, lakuan hildakoa agertu da, herria eta etxea, eta familiako harremanak ito zuen lakuan hildakoa dago, eta protagonista narratzaileak badaki:

"Esne botila apurtuari begira, zartada arraro bat sentitu dut barruan. Neska seko izututa dago. Eta nik badakit gure aita dela urtegiko hildakoa" (184. or.).

Protagonistaren barnean ez dago ezer, izua besterik ez. Eta ipuinaren barnean teknika bi nagusitzen dira, barreneko izu hori eta eguneroko bizitza arrunta:

Garagardo bat eta Winston paketa bat, Fer.
 Zer, heltzen al diote gaur batere?
 Tartean-tartean, Fer. Oso tartean-tartean" (186. or).

Bizitzaren banalitatearen barnean izua dago, hildako bat urtegiaren barnean, kontzientzia heltzen ez den tokietan bizitza galdu bat dago, harreman hautsiak... Identitatea galdua. Kontrastearekin jokatzen duen ipuina dugu, baina barnearen eta banalitatearen artean isiltasuna dugu, ipuina esanahi kargaz betetzen duen isiltasuna, bukaera irekiaren indarrarekin. Negua, pertsonaia horrek sentitzen duen isiltasuna ere bada.

Bestelakoa da "Literatura unibertsala eta ozeanoa", zeren ipuin horretan beste zerbait da adierazten dena. Badu zerikusirik modernitate ondorengoan agertzen den eta gehiagotan aipatu dudan erreferentzia ezinarekin, hau da literaturaren ezinarekin errealtatea adierazteko, gauzen eta hitzen artean dagoen tarte ezin batu hori. Batetik horrenbeste direnez ontzi horri buruz kontaturiko historiak ezin dela jakin zein den benetan egia: "ez dago garbi... Diote zenbaitetik... Beste batzuek diote, nahikoa zabaldua dagoen... Ez da falta... Erranak erran... ikusi duela dioen arrantzalerik bada Antilletako uharreetan...Portuko tabernan galdetuz gero, kalaka merkeak...". Ez dugu jakingo zein den egia, bertsio asko daudelako. Baina kontakizun horretan erreferentzia falta dela-eta bada beste pasarte esanguratsua. Ontziko kapitainak idatzi egiten du. Nahiz eta adierazi ezin dena ulertzen saiatzen den, kapitainak ezin izango du bere mundua adierazi, eta egiten badu ere ez zaio ulertuko:

"Orduan eta bela-oihalean gorago, are istorio ulergaitzagoak idazten zituen. Bere lepotik barre egiten zutela eta, kapitainak debekatu egin zien eskifaiakideei istorioak irakurtzen jarraitzea. Marinelek halen arteko bat hautatu eta gorantz bidaltzen zuten gauero isilpean, kandela eskuetan zuela, kapitainak idatzitako azken istorioen berri izan eta gainerakoei kontatzeko. Zoratu egin zela uste zuten" (144. or.)

Luzeegia da pasarte interesgarri hori hona osorik ekartzeko, baina ezinbesteko da bukaera adieraztea:

"Kode zifratu bat ematen dik, batek zakik zer esan nahi duen" (145. or.).

Horixe ere negua da: literaturaren bidez mundua adierazten saiatzea, barnea azalaraztea, itxuretan dagoen ezkutua eta izua ager-

ztea, bukaeran kode zifratu batean bukatzeko... Literaturaren ezintasuna ere negua da, espresio moldeen bukaera.

Ez dakit hain joera erradikala literatura mota baten itxurakeriaz agertzen den salaketarekin batu dezakegun eta gogora ekarri "Oin hotsak goiko solairuan" ipuinaren bukaera:

"Egun hartatik irakaspen garrantzitsu bat atera nuen, behintzat: batzuei ahoko zuloa betetzen dien dena delako literatura hori, goiko solairuan oinez dabilen zakur baten pausuak besterik ez dira" (199. or.).

Literatura besamotz pianoa jotzea bezala da, nahiz eta Wittgensteinen anaiari propio egin zioten ezkerreko eskuaz soilik jotzeko pieza bat. Baina bukaeraz at, ipuin bereborean azaltzen da zer ote den neguaren esanahia:

"Sasoiz kanpo geunden, bai. Baina gure sasoiz kanpo egotea ez zegokion jolas parke hartan egoteari, munduan egoteari baizik" (197. or.).

Negua munduan sasoiz egotea bezala da, mundutik kanpo, egoerarik kanpo, bizitzan arraro xamar aurkitzea bezala.

Zirkuaren esanahia arras errazagoa da adierazten. Liburua zabaltzen duen Joan Salvat-Papasseiten aipuan (abangoardiako gutzitza eta osoz den aipuan):

"La terra només gira porque jo sóc aquí
I jo són un PALLASSO qui agonitza".

Hil zorian dagoen pailazoa, hori da izakia, horixe negua. Baina zirkua hari gisa hartzen delarik, zirku munduko zenbait adierazpide eraiki ditu, Ibon Egañak aipaturiko efektismotik hurbil batzuetan, egi-leak ipuinen arteko lotura sortuz.

Bai zirkuaren aipamena egiten delako ("Argentinarraren lotsatia"), bai zirkuan kokaturiko ipuinak agertzen direlako ("Elephant Terrible"), zirkoko objektuak (aulkiak), ez dakit oso egoki jarritako izenburuen aipamenak ("Houdiniren anaia"). Baina esango nuke zirkuaren aipamena, liburuak aurrera jarraitu ahala indarra galtzen duen aipamena, baino gehiago begirada dela, marjinetatik eta bazterretatik egindako begirada. Pailazo begirada hain zuzen ere.

Testuaren une batean idazten da:

"Ez ditiagu predikatzaileak behar, bufoiak baino. Bufoiak!".

Horrelako esaldi batek garbi utziko luke modernitate ondorengo literaturaren barnean kokatzen dela idazlea, eta metanarratiba nagusiak, ideologiak, jausi egin direla, eta geratzen zaiguna, sasoiak kanpotik gaudelako sentazioaz batera, nihilismo batek sortzen duen neguaren espresioa dela, horren adierazpena, edo horrek uzten duen zirrara (beste hitz giltza ipuinotan) bortitzaren eta ezinegonaren agerpena. Ideologia faltak sortuko luketena ironia litzateke, eta ironiarekin batera bazterren garrantzia.

Bazterreko pertsonaiak ekarri ditu literatura modernitate ondorengoak, antiheroiak, humanismo liberalaren aurka altxatzen diren izakiak. Humanismoaren zenbait ezaugarriren aurka altxatuko da modernitate ondorengoaren kontakizuna, hala nola:

Pertsonaren autonomia. Pertsonaren izakia aldatu izan da, eta neurri berean pertsonaiarena. Hemengo zenbait pertsonaia galdurik bezala daude, ez dute bere bizitzaren toki ziertorik aurkitzen, galduak bezala daude, okindegia non den ezin aurkiturik ("Bueltake ogia", bian batez ere "Camarillo brillo"). Pertsona ez da jada autonomia, galduak ditu bere erroak ("Ez zaie errazagi jarri behar" edo "Zingiretan") eta ez daki norantz mugitzen den...

Transzendentzia. Galdu ditugu transzendentziaren bideak. "Hildako baten beilatik" etortzen denak ez du transzendentziari buruzko diskurtsorik paratzen, baizik esku-larruei buruzkoa, inoiz bere jarduerari "memelokeria" deitzen diolarik.

Autoritatea. Autoritatea galdu egin da, ez da jakiterik zein den Egia ("Literatura unibertuala eta ozeanoa"), eta dena zalantzan dago: "Elephant Terrible".

Identitatearen Batasuna. Bizkoiztasunaren gaiak, pertsona baren barnean gizaki bi bizitzeak adieraziko luke modernitate ondorengoak sortu duen ezaugarri hau: "Raymond Carver Bilboko errebaletara heltzen" ipuinean bezala. Rimbaud poetak adierazi zuenez: "Ni beste norbait naiz" jarraitzen dugu bizitzen identitate ahul batekin ("Zingiretan").

Totalizazioa. Ezin da narrazio nagusi bat eraiki, eta eraiki ahal baleza egileak, ez litzateke ulertuko, behin baino gehiagotan adierazi dugunez testu honetan barrena. Zatia da historia –istorioak– kontatzeko modu egokia, eta horretaz adibide asko dugu ipuin liburu honetan: "Aulkien Historiako une estelarrak", baina era berean: "Ez da ezer gertatzen" eta "Berlin monogotari".

Gunea. Paris zentro bat izan zen, baina jada ez da munduaren hiriburua. Historia kontatzeko moduak ere ez dira ahaldunen eta ahalguztidunen ikuspegitik abiatzen, bazterretik baizik ("Aulkien Historiako une estelarrak"), eta zirkoa, bazter horren adierazpide nagusia izango litzateke, bazterraren metafora. Gunea, geografikoa, metafisikoa galdurik dugu, eta Parisen bertan ere heterotopiek –beste tokiak, hilerriak bezalakoak, edo zirkoak bezalakoak– agintzen dute.

Homogeneotasuna. Ez gara denak berdinak, baina gure baitan ere forma desberdinak agertzen dira, eta horren espresio-moldeetan ere hibridismoa da nagusi. Ibon Egañaren artikulutik hartzen ditudan Harkaitz Canoren hitzok garbi azaltzen dute:

"Gu ohartu gabe bizi gaituzten garaiotan, lausotu egin da, nire iritiz, ipuinaren eta poemaren, eta, ipuinaren eta saioaren, saioaren eta poemaren, artikulua eta poemaren arteko nahasketa den artefaktu literarioaren arteko banalerroa".

Hibridoen definizioaren barnean kokatzen gaitu aipu honek, baina hibridismoa nagusi da ipuin liburu honetan, hain da desberdina kontatzeko manera batetik bestera, zatiak nagusitasuna duen moduan.

Sorrera. Aita barik zenbat pertsonaia dira ipuin hauetan? Bere sorrera ezin aurkiturik, aita sorreraren sinbolo baita. Galduak bezala daude zenbait pertsonaia, eta galduak ez badira deserriratuak berea ez den Paris batean, edo hiri batean.

Modernitate ondorengoak humanismoari dion irrikaren sinbolo nagusia da bildumako ipuinik ironikoena. "Bala bat patrikan". Bertan gezur baten historia kontatzen da. Bala batek jo du Esteban bularrean, eta hala eta guztiz ere bizirik gertatu da. Nola liteke? Biblia bat zuen patrikan eta horrek gelditu zuen balaren indarra. Bada ez, petaka bat zuen patrikan eta edalontziaren barnean geratu zen bala. Egia ofizialaren eta bazterreko egiaren arteko kontrajarpena da ipuinak adierazi nahi duena, eta, noski, bigarren honen alde egiten du.

Zirkoa heterotopia bat da. Toki erreala baina eguneroko tokietatik at dagoena, hiritik kanpo, hiriaren bazterrean. Bazterrekoak dira biztanleak, eta bazterrekoa erabiltzen duten logika. "Elephant Terrible", "el enfant terrible" baten homofonia dena, ipuinak logika deduktiboa jartzen du kolokan, arrazionalismoa azken batean, azterketa poliziakoaren metodo deduktiboa, absurdora joaz. Animalia da hiltzaila, beraz ezin du kastigurik jaso. Baina ipuinak oraindik badu beste

zerbait gordea, zeren egia guztiz lanbrotzeko pertsonaiek ez dute jakingo, ezin izango dute jakin, zein animalia den benetako tiratzailea. Beraz, ezin dugu jakin, dena da erlatiboa, ez dago egia jakiterik, "Argentinarrak lotsatia" ipuineko narratzaileak garbiri azalduko du:

"Ez nekien lan egiten zuen ere. Ez nuen sekula jakin kontatzen zirkidanak benetakoak ziren ala ez" (18. or.).

Zirkoa bazterra bada, eta zirkoko pertsonaia neurri berean, ezin dugu ahaztu bilduman agertzen diren pertsonaia etorkinen bazterretara. Guretzat kanpo pertsonaia asko daude hemen: Luxenburgoko lorategiak edertu nahi dituen kontatzailearen aita, Julio Cortázar bera, etorkina, "Baterik valsik gabe..." ipuineko desertoreak, "Ogiaren konkistako" etorkinak, "Houdiniren anaia" ipuineko kaleko mutikoak, gaixoak ("Ez da ezer gertatzen"), "Berlin monogotari" ipuineko pertsonaia galduak...

Bazterrak, azken batean, gunea husteko eta guneak sortu dituen historiak gezurtatzeko balio du, gunearen hustuketaren eta ukazioaren sinboloa da.

Abangoardia

Asko dira abangoardiaren islak ipuin guztietan. Lehen-lehena eta orain arte irakurri ditudan iruzkin guztietan agertzen da, objektuek narrazioetan duten presentzia etengabea da. "Objektuen lirika" dela liburua idatzi du Ibon Egañak:

"Canoren begiradak objektuak ditu jo-puntuak ipuin-liburu honetako narrazio askotan. Aulkia, ogia, sofa, eskularria".

Felipe Juaristik ere aipatu du Miranderen sofa, eta Aritz Galarragak ere "objektuen bidez gizakion kontuak kontatzen dituzten narrazioak" direla hemengoak utzi du esana.

Objektuak surrealismoaren kreaio munduko erreferente nagusiak ziren. Objektuekin jolasten zuten beste mundu batuk sortzeko, beste objektuen bidez. "C'est ne pas une pipe" bezalako lanek mundu erreferentziala jartzen dute kolokan. Zer da egia? Zer da artea? Esan dezakegu mundua? Adierazi?

Modernotasun ondorengoaren lehen legea da munduaren erreferentziez kezka izatea, suposatzea; atzean Foucaulten itzala dago, hitzaren eta munduaren artean ez dagoela zubirik, mundua hitzez

adierazteko ahalmenez zalantza egitea. Horretatik dator Ramon Sainzarbitoriaren kontaketa erabiltzen den kontalari ugalketa, begi batek ezin duelako mundua adierazi. Harkaitz Canorengan ere horixe da goela esango nuke, ulertzen ez dena adierazteko ahalegina baitago, baina jakinda hitzen boterea zalantza izan behar duela.

Baina esango nuke bere apustua garrantzizkoagoa dela. Zeren modernitate ondorengoak krisialdian jarri ditu abangoardiaren hizkuntza, eta batez ere, mundua aldatzeko metanarritibitatea, abangoardiaren ideala, azken batean. Baina, modernitatearen barnean gertatzen diren handik honakoetan, aldaketetan, hona hemen idazle bat postmodernitatean baina abangoardiako tresneria erabiliz. Tour de force samurra ez da Harkaitz Canok bere buruari jarri diona, liburu honetan arrakastatsu irten bada ere.

Uste dut bien arteko zubia eraikitzeko, bien arteko tentsioa mantentzeko, beharrezkoa dela ironia; horregatik profeten aurrean bufoiak maite ditu egileak. Bufoiak: ironiaren jabeak; bufoiak, margenetik ari direnak; bufoiak, modernitate ondorengoaren sinboloak.

Objektuen eta surrealismoaren barruan oso kontutan hartu beharko litzateke Montparnasseko kanposantuan "Buelako ogia" ipuinean egiten den bidea: Duras, Tzara, Baudelaire, Vallejo, Cortázar, Ionesco, Beckett, hilobietan zehar (hilobietan barrena idazteko izan naiz une batez, eta agian bigarren forma horrek hobeto adieraziko luke surrealismoaren barneko umore beltza). Kontuan hartu beharko genuke omenaldi baino gehiago diren, eta gehiago dira, Harkaitz Canoren idazkera eta mundu ikuskeran enborrak baitira, aipamenok abangoardiaren barnean egindako barne-bidaia direla, idazleen arteko joera nagusi baten agerbidea.

Baina objektuek zerikusi handia izan dute XX. mendeko artearen barnean. Juan Eduardo Cirlotek, adibidez, garbi utzi zuen objektuek zerikusi handia zutela XX. mendeko abangoardairen eraketan, eta objektuen funtzioa sinbolismo berriak sortzeko lanean datzala. Paul Eluard Fisikaren poesiaz mintzatu zen objektuen indarra aipatu nahiez; objektuen barnean ba omen dira indar ezkutuak eta horietan lan egin behar da bizitzari buruz dugun mundua adierazteko asmoz. Pizkunde garaiko pertsonentzako natura bazen irakurri beharreko liburua, surrealistentzat objektuak ziren irakurri beharreko liburuak, eta haietan irakurri behar zen ezkutaturik zen mezua.

Harkaitz Canoren edozein ipuin objektual irakurriz gero, batez ere "Eskularruak mara-mara" (Dadaisten kapela hegalaria burura daka-rena), edo "Aulkien Historiako une unibertsalak", bat-batean egingo dugu topo Duchampek bere lanetarako jarritako helburuekin:

- Shock bat sortu jendearen ariman, ohitura eta tradiziotik ihes egin dezaten, egunerokotasunaren alde uniformatzai-learn aurka ager daitezzen.
- Objektuen balio nagusia onartu, beren helburuetatik kanpo, beren erabilgarritasunatik aparte, beren egoera askean aurkitu.
- Objektuen eta subjektuen arteko lotura eta harreman berriak irudikatu.
- Objektuen askatasunaren alde egin, objektuei ikuspegi dadá berria eskainiz.

Aulkien eta historiaren arteko lotura nabaritzuz, Harkaitz Canok zeinu eta esanahi berriak eman dizkie eguneroko objektuei. Eta, dena dela, liburuaren atal batean azaltzen du zein den berarentzat objektuen mundua:

"Pentsatu nuen, objektuena, gauza ahaztu eta gauza galduena duk mundu hau, eta ez, ordura arte nire izaera sasi-humanistak pentsatzera behartu ninduen bezala, gizon eta emakumeen bizilekua" (49. or.).

Abangoardia baina ez da soilik erabilera horretan agertzen. Kontaketa era ere abangoardiakoa dugu. Hiru ezaugarri azpimarratuko nituzke abangoardiako kontaketa barnean:

- Argumentuaren eta istorioaren desegitea.
- Idazleen omenaldia.
- Irakurleari erraz ez jartzea.

Argumentu narratiboak, istorioetan oinarrituriko ipuinak badaude egon liburuan ("Argentinarruak lotsatia", "Batera valsik gabe..." neurri baten "Elephant Terrible"...), baina horien ondoan badaude kontagintzaren kontzeptu abangoardiakoa erakusten dutenak ere. Esan nahi dut kronologia ordenatuaren legea jarraitu beharrean beste legeren bat –poetikoa, edo poesiarekin lotzen dena-jarraitzen dutenak. Bakarrizketa ilogikoak adibidez: "Eskularruak mara-mara". Edo surrealistentzako hain garrantzizkoak zifren lotura ilogikoen agerbi-deak, edo soinueta oinarritutako loturak, edo "gauza aurkitua" egi-

tura jarraitzen duten ipuinak, hala nola: "Bueltako ogia", hau da, narrazioaren kanpotik etorritako egitura batek agintzen du historian, kontaketa-aren agerpenean, kasu honetan hilobien errenkadak. Ida-zeen hilobien aukera, noski, egileak egindakoa da, baina narratzaileak hilerrian zehar norabiderik gabeko joan-etorria balitz bezala aurkezten du bere ibilbidea. "Aulkien Historiarako une estelarrak" ere azaltzen ari garen teknikaren beste adibide argia izango litzateke, bertan aulkiek jarraibide historikoa jarraitzen dute, baina hor ere historiako une bakoitza aukeratua da, kasualitatea balitz bezala, baina kasualitatez bilduriko egoera guztiek historiaren barneko zentzua lotzen dute. Ipuin honetan egin den lotura tematikoa da, aulkien inguruko hariari tiraka eginez, eta ez hari kronologikoari jarraikiz (nahiz eta urteak agertu), zati bakoitza autonomoa delarik, eta zatien autonomia gordetzen du ipuinak; zatien arteko lotura, aulkien inguruko bariazioa izanik gainera, poetikoa da, esan nahi da paralelimsoetan oinarritua, eta ez barne-kausaltateari kasu eginez.

Zenbait kasutan, historiaren eraiketak jolasten du eromenarekin ("Camarillo brillo"), edo absurduarekin ("Elephant terrible") non nobela poliziakoaren arauarekin jolasten den absurdoan bukatzeko (tximinoa da erailea, baina zein tximino?). Alde batera utziko ditugu kontagintza harrigarrian erabilitako arrazoimendu magikoaren aztarnak, bikoiztasunaren gaia adibidez (Jon Mirande. Jim Morrison, "Houdiniren anaia", eta "Raymond Carver Bilboko errebaletara heltzen"), edo zenbait joko berezi hitzekin, zein paralelotasunarekin.

Baina ezin dut ahaztu abangoardiaren beste seinale nagusi bat: idazleen oihartzunarena. Ipuin liburuan une batez hauxe esaten du pertsonaiaren batek:

"Sentitzen dut: mendebaldeko hegala literaturari dagokiena da"
(216 or.).

Mendebaldeko hegal hori Europako –eta Ipar Amerikako– oihartzunez beterik dago. Edo hobeto adierazteko European Ipar eta Hego Ameriketako idazleek egindako egotaldien eta espresamoldeen lileraz sorturiko ipuinak dira Harkaitz Canoren lanok. Literatura literaturaren barnean, agian. Badira Gertrude Stein-en oihartzunak, Julio Cortázarrenak, gerrako historietan Ernest Hemingway-en ipuinek adierazpideak. Edo besoa galdu zuen pianistarena Wittgenstein filosofoaren anaiaren kasua gogorazten duena. Edo Carver, Edo Vila-Matas. Edo Cloran, eta Duras, eta Ionesco eta Beckett.

Kontua da oihartzun sare bat eraiki duela, idazleen hilerri hori liburua baita

“Hilerria –liburua- ixteko ordua da ia” (58. or.).

Idazleen mundu hori berpizturik dago liburu honetan, idazleei egindako omenaldia abangoardiako seinale da; Harkaitz Cano idazlearen “irudi museo” propioaren partaideak dira. Baina Harkaitz Cano abangoaridako klabeak erabiltzen dituen moduan, modernitate ondorengo klabeak ere erabiltzen ditu. Bere irudi museo kulturala ez dago soilik abangoardiako idazleez beterik, zeren, mendebaldeko hegala literaturarena bada, beste aldean kantuak aurkitzen ditugu:

“Kantuak, ekialdeko hegaldian” (256. or.).

Orrialde horretan, hain zuzen ere Bob Dylanen aipamena egiten da. Abangoardiaren eta modernitate ondorengoaren arteko tentsioaren artean ikusten ari gara idazlea, batean bati eta bestean besteari berea emanaz. Beraz, joera kulturala eta kulturalista, idazleei egindako omenaldia abangoardiako joera bazen, pop-kulturaren aipamena modernitate ondorengoak jarritako bidea dugu. Masa kulturaren aipamenak ez dira hemen gutxi. *Meguko zirkua* irakurtzen ari nintzen garaitean Bob Dylanen *Crónicas* liburua ere irakurri nuen, eta ez dakit hau ere boutade ez ote den, baina bien artean ibai ezkutu bat aurkitu nuen: idazteko joera bera, ekintzak metonimia gisa erabiltzeko bidea, prosan paralelismoa eta esaldien errepikapenean gozatzeko beta, metaforen joera, prosaren erritmoa...

Baina oihartzun sareaz ari ginen, eta sare hori uste baino zabalgogo da, ez baitu soilik hartzen abangoardiako erreferentzi mundua, edo pop kulturaren agerpena, baizik neurri berean pintura modernoaren aipuak ere maiz ematen ditu egileak, bere liburua gure kultura osoa ulertzeko ahalegin bat balitz bezala, idazkeraren zubiak angelu zabaleko objektiboa erabili balu bezala, eta mundu kultuarekin batera kulturantzatasuna ahaztu gabe. Goitik behera maila sozialetan eta ezkerretik eskuinera espazioaren agerpenean (Paris, bai, baina heterotopiak ere bai, Europa osoko hiriak baina “toki ezak” ere bai), eta kulturaren aipamenetan (pintura, kantua, ahaztu ezineko filmak) mundu osoa agertzeko ahaleginetan ari da *Meguko zirkua*.

Modernitate ondorengoaren ezaugarria izan da idazten dena erraz irensteko izan dadila pentsatzea eta horrela idaztea, gure artean esaten den bezala “eskolarako” idaztea. Badakit berez orain aipatuko

ditudan izenburuak ez zirela erabiliko ditudan helburuarekin jarri, baina "Ez zaie errazegi jarri behar" bezalako ipuinen izenburuek badirudite irakurle errealairengan pentsaturik eman direla, ez daudela bakarrik testu barnera begira, baizik eta kanpora, manifestu gisa. Ez, ipuinok ez dira errazak hein batean behintzat, irakurlearen lana eskatzen dute, eta lan horren ondoren sortzen da ipuinak barnean gordetzen duen zirrara sakona.

Zailtze prozesu bat ote dago ipuinen barrenean? Bada, diskurtso narratiboaren desagerpen eta deuseztapena gertatzen den neurrian, hala da. Pertsonaiak ez dira garbi geratzen, ez dute izenik, identitatearen mugetan daude, zenbait espazio ez dira aipatzen, denboraren orde, diskurtso poetikoak eraikitzen du narrazioa: prozedura guztiok narrazio klasiko eta erraz ulertzearen aurka daude, abangoardiaren esperimentaziotik datoz, eta neurri berean irentsi erraz bezala ulertu izan dugun literatura motaren aurka, "kleenex" literatura motaren aurka.

Baina, berriro, badira ere, giroa lausoa bada ere, kontaketa bartzuk guztiz figuratiboak direnak, narrazio kalsikoaren mugetara ekarriak. Agian hauek zabalkunde handiagoa ezagutuko dute, baina ipuin liburu osoaren nondik norakoak ez dute estaliko.

Idazle izatearen kontzientzia

Neguko zirkua liburu bada narrazio liburu bat, baina gainera narrazioak nola egin behar diren iritzi bati buruzko liburu ere bada. Normala zenez, Groucho liburu izendatzea –hain da nabarmena egileak egin duen metafora– izan da kritikoez azpimarratu duten lehen ezaugarria. Horrela deitzen da, adibidez, Aritz Galarragak argitaraturiko iruzkina. Gogora dezagun:

"Idazleak argitaletxeko kudeatzaileari: idazle baten lehen liburu Harpo liburu izaten da, Harpo Marxen gabardina parekoa, bizitza osoa erakutsi nahi izaten duzu hor, erantzun guztiak eman, dena kontatu, esateko gehiegi izan ez arren. Harpo mutua baita. Bigarrena Chico liburu da, lehenengoarekin mundua eta irakurlea ez konkistatu izanaren dezeptzioaren ondoren apur bat gaiztotu eta seriotu egiten da idazlea. Transzendentente itxura eman nahi du, baina ezin. Hirugarrena Groucho, orduan. Hirugarren liburuan munduari barre egin behar zaio, irreberente izan beharra dago, errespetua galdu idazleei eta irakurleei. Hirugarren liburu da one-

na. Aurreko parrafoa Harkaitz Conorena da, nire interesetara moldatua”.

Horrela idatzi du Galagarrak. Baina egia esateko Canoren kasuan kontuak ez daude garbi. Zein hirugarren liburu da *Neguko zirkua*? Ez du bere idazle bizitzan hirugarrena denik ematen, ezta ere narrazio laburretan: *Telefono kaiolatua* (1997), *Bizkarrean tatuaturiko mapak* (1998), eta hau (2005). Baina orduan, *Radiobiografiak* (1995) ahazten ditugu.

Baina esan dezagun berdin diola, hauxe dela Groucho liburua eta beraz, munduaz irri egiten ari dela. Benetan? Nik uste, bestela dela, egile baten askatasunaren adibidea da liburua, neurtua, eta ugaria, anitza, neurri askotakoa, abangoardiakoa, eta I. Mundu Gerrako gerra narrazioen antzera dabilela. Carverren miresle, baina Cortázar eta Borges ahaztu gabe. Bakarrizketa lantzen duena, baina narrazio klasikoa ere bai. Pertsonaiaren izaera deuseztatzen duen kontakizuna, espazioz eta kronologiaz ahazten dena, edo esku zurrunez hori guztia ongi moldatzen duen kontakizun klasikoa. Mikroipunez ipuina betetzen duena, eta narrazio klasikoa osatzen duena... Denetarik dago, irribarrea baino gehiago egilearen kontzientzia nagusitzen delako.

Baina egilearen ofizioaren kontzientzia liburu osoan zehar agertzen da.

“Memolokeriak irudituko zaizue” (14. or.).

“Baina nola esango nizun hori? Nahiko barregarriak dira gauza horiek hildako baten beilatik bueltan eskularru bakarrarekin etxera zatozenean, baita idatziz paratzeko ere” (15. or.).

“Ez nuen sekula jakin kontaktzen zizkidanak benetakoak ziren ala ez” (18. or.).

“Zer, esango banizu berak zugan utzi zuen arrastoa ez dela esaldi gogoangarri bat [...] zer esango banizu, berak zugan utzi duen arrasto bakarra keinu bat dela” (31. or.).

“Narrazio honek dantza bat, vals bat, parke zabal eta hutsetan dantzatutako partitura bat behar du izan barruan, zerbaiterako balioke badu, gogoarazi iezadazu hori mesedez anaitu orduko dantzarik ez badut lerrootara ekarri-.” (33. or.).

"Koadernoan apuntatu dut bueltako ogiari buruzko nire gogoeta"
(54. or.).

Hauek dira apuntatu ditudan esaldi batzuk kontu horretaz. Denak batera irakurriaz, nire iritzirako, helburu desberdinak agertzen direla esango nuke.

Kontaketa postmodernoaren isla. Uste dut hauxe dela auto-poe-tika horren lehen helburua, narrazioaren garrantziari irri egitea, trans-zendentzia falta azpimarratzea, gorago ikusi dugunaren ildotik. Horre-la kontatzen dena "memelokeria da" edo ez du egiazen trazarik, egia denik ezin da jakin...

Bigarren helburuak badu zerikusirik narrazioaren barnean sor-tzen diren narrazio mailekin. "Koadernoan apuntatu dut bueltako ogiari buruzko nire gogoeta" (54. or.). Adibidez, azken aipua kontuan hartzen badugu, badirudi narrazzailea eta egilea lotzen dituela nar-ratzaileak, eta autobiografiarako bideak zabaltzen dituela. Baina bes-te hau kontuan hartuz, "gogoarazi iezadazu hori mesedez anaitu orduko dantzarik ez badut lerrootara ekarri-" (33. or.), garbi dago narratarioaren irudiaren pertsonaia ekartzen duela narrazio barrura, irudia argitu egiten duela idazleak, irakurle errealaen irudiarekin jo-lastuz.

Kontakizunean agertzen diren testu barruko irudiekin jolastuz, egilearen, narrazzailearen, narratarioaren, irakurle implizitoaren eta pertsonaien arteko mailak nahastuz, narrazioak maila desberdinetako perspektiba hartzen du, eta maila desberdinek ondoratze prozesu bat sortzen dute.

Irakurri ditudan iruzkinetan, Harkaitz Canok liburu honetan lortu duen maisutasun estilistikoa aipatu izan da. Baina, agian estiloa be-zain landua dago narrazio moten desberdintasuna, eta haiekin sortu-riko jolas nagusia. Teknika desberdinen erakusleioa ere bada libu-rua. Eta nire irudiko "Bala bat patrikan" izango litzateke kontatzeko modu desberdinen adibide nagusia. Lehenik zurrumurruak daude, ondoren ofizialaren autoritatez beteriko diskurtsoa, troparen arteko esamesak, etxera bidaltzen dituzten gutunen parodia ondoren, elkar-ritzetak, haizeak ekartzen dituen ipuinak:

"Ipuin haiek. Haizeak ekarritako ipuin haiek nahikoa, gure urdail-tutuak okagura sentitzeraino lizuntzeko" (138. or.).

Baina ipuinok ez dira ipuin, haizeak ekarritako hildakoen kiratsa baino, ipuin bihurturik, noski, hildakoen berri emanez. Eta kontaketa

bukatzeko, Esteban zaurituaren egia osoa: balak petakan eman zion. Baina hori ere, mozkorti baten egia da, deuseza.

Eta oraindik ez dugu hitz egin intratestualitateaz, esan nahi dut zein neurritan dagoen hemen Joseba Sarrionandia ("Literatura uni-bertsala eta ozeanoa", edo Bernardo Atxagaren ipuingintzaren lana. Zeren euskal ipuingintzaren isla ere badago gaurko munduko ipuingintzaren irudi eta isla den *Meguko zirkua* zoragarri honetan.

Bukaera

"Irudiek zentzua aurkezten dute, hitzek irudia. Zentzua argitu nahi badugu ez dugu irudiak baino gauza hoberik, irudi bat argitan jartzeko, hitzak bezalakorik ez duzu. Hitzek irudietan jarri behar dute arreta ... irudiek zentzuan".

Wang Bi egile txinarrak (226-249) III. mendean idatzitako hitzak dira. Tradizio desberdinak indar berdinez erabiltzen dituen modernitate ondorengo honetan, nire irudiko Harkaitz Canok lortu du *Meguko zirkua* liburuan hitzak irudien menpe jartzen, eta bai batzuk eta besteak zentzuaren menpe. Zentzua? Zein luzea den neguaren bihotzean gordetzen den negua.

Bibliografia

- Egaña, Ibon: "Objektuen lirika". *Berría*. 2005-10-25.
 Estankona, Igor: "Mahai ertzeko gonbidatuak". *Deia*. 2005-10-11.
 Galarraga, Aritz: "Groucho liburua". *Gara*. 2005-10-29.
 Juaristi, Felipe: "Gauzak erakutsi". *Diario Vasco*. 2005-10-14.
www.susa-literatura.com